

שמחת תורה: מסיבה לסיום התורה

עיון בניסוח מעניין בברכת משה לשבט יוסף מעניק תובנה מרתקת באשר לחייו ולאישיותו של משה.¹ משה משבח בהתלהבות רבה את נחלתו של יוסף: **וְלְיוֹסֵף אָמַר מִבְּרַכְתְּ ה' אֶרְצוֹ מִמְּגֵד שְׁמַיִם מְטֵל וּמִתְהוֹם רִבְצַת תַּחַת: וּמִמְּגֵד תְּבוּאוֹת שְׁמֶשׁ וּמִמְּגֵד גֶּרֶשׁ יְרָחִים: וּמִרֹאשׁ הַרְרֵי קָדְם וּמִמְּגֵד גְּבְעוֹת עוֹלָם: וּמִמְּגֵד אֶרֶץ וּמִלְאָה וּרְצוֹן שְׁכֵנֵי סָנָה תְּבוּאוֹתָהּ לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקַדְקַד נְזִיר אָחִיו (דברים ל"ג, יג-טז).**

בברכתו ליוסף משה משתמש בניסוח **”וּרְצוֹן שְׁכֵנֵי סָנָה”** ככינוי לה', דהיינו רצון ה', השוכן בסנה, מתגשם עכשיו.² רבי אברהם אבן עזרא מסביר: **”ה' הנכבד שוכני סנה – כי שם נראה אליו בתחילה”**, אך לא ברור למה דווקא בברכת יוסף משה משתמש בכינוי זה לה', אשר אכן מזכיר את התגלות ה' הראשונה למשה במעמד הסנה. עיון פשוט בתולדות יוסף וביחסו לארץ ישראל יכול ליישב קושי זה בדרך פרשנית ופסיכולוגית מעניינת. חיבה יתרה נודעה ליוסף במסורת בני ישראל, כי הרי יוסף דאג בחייו ל”שְׁאֲרִית” עמו במצרים כדי להחיות לבני יעקב במצרים **”פְּלִיטָה גְדֹלָה”** (בראשית מ”ה, ז), ובעקבות כך הוא נהפך לסמל הגאולה גם לדור המשועבד במצרים. יתרה מזו, במותו ציווה יוסף לבני ישראל להביא את עצמותיו לארץ ישראל על סמך הבטחת ה' לפקוד את עמו ממצרים (בראשית נ', כד-כה).³ יוסף הוא אפוא סמל של חיבת ארץ ישראל לאורך גלות מצרים. במעמד הסנה נחשף משה לראשונה לשליחותו להוציא את בני ישראל ממצרים ולהעלותם לארץ האבות. בהקדשתו בסנה ה מצטט לו את דבריו של יוסף בבחינת **”מְקִיִּם דָּבַר עֲבָדוֹ”** (ישעיה מ”ד, כו), כפי שעולה מההשוואה שלהלן:

שמות ג'	בראשית נ'
(טז) לָךְ וְאַסַּפְתָּ אֶת זְקֵנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם	(כד) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָחִיו אֲנֹכִי מֵת וְאֶל-לְהִיִּם פָּקֵד
ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נִרְאָה אֵלַי אֶל-לְהֵי אֲבֹתֵיכֶם יִצְחָק וַיַּעֲקֹב	יִפְקֹד אֶתְכֶם וְהֵעֲלָה אֶתְכֶם מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶל הָאָרֶץ
לֵאמֹר פָּקֵד פָּקֵדְתִּי אֶתְכֶם וְאֶת הָעֲשׂוּי לְכֶם בְּמִצְרַיִם:	אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב:
(יז) וְאָמַר אֲעֲלֶה אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחֲתִי	(כה) וַיִּשְׁבַּע יוֹסֵף אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֵד יִפְקֹד
וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִי וְהַחֲיוֹי וְהִבְוִסִי אֶל אֶרֶץ זְבַת חֶלֶב וְדָבַשׁ:	אֶל-לְהִיִּם אֶתְכֶם וְהֵעֲלֵתֶם אֶת עַצְמֹתַי מִזֶּה:

משה אכן מקיים את שליחותו של ה' על פי צוואת יוסף, ובזמן הגאולה הוא לוקח עמו את עצמות יוסף: **”וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת עַצְמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ כִּי הִשְׁבַּע הַשֶּׁבִיעַ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֵד יִפְקֹד אֶל-לְהִיִּם אֶתְכֶם וְהֵעֲלִיתֶם אֶת עַצְמוֹתַי מִזֶּה אֶתְכֶם”** (שמות י”ג, יט).⁴

בראות משה בסוף ימיו את שבט יוסף נוחל את נחלתו בארץ ישראל, הוא רואה בכך סגירת מעגל היסטורית בתולדות חייו, מעגל שנפתח בהקדשתו במעמד הסנה (**”פָּקֵד פָּקֵדְתִּי אֶתְכֶם...”**), על פי צוואתו של יוסף לפני מותו

1 ראו מאמרי **”ברכת משה”**, ובחג **הסוכות**, אלוך שבות תשע”א, עמ' 377-404.

2 הרמב”ן מפרש **”וּרְצוֹן שְׁכֵנֵי סָנָה”** בהקשר הזה: **”ששתיה ארצו מבורכת מרצון השם, כטעם רְצִיתָ ה' אֶרְצָךְ”** (תהלים פ”ה, ב).”

3 בסוף ספר יהושע אכן קברו בני שבט יוסף את עצמותיו של יוסף **”בשָׁכֶם בְּחֻלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר קָנָה יַעֲקֹב...”** (יהושע כ”ד, לב).

4 דברי יוסף **”פָּקֵד יִפְקֹד”** בסוף חייו יש להם חיבור משמעותי לתולדות חייו. כעבד במצרים הופקד יוסף על בית פוטיפר סריס פרעה (בראשית ל”ט, ד-ה), ובבית הסוהר פקד שר הטבחים את יוסף (בראשית מ, ד); בפיתרון החלומות של פרעה הציע יוסף למלך מצרים להפקיד **”פָּקֵדִים”** על הארץ במשך שבע שנים (בראשית מ”א, לד), **”וְהָיָה הָאֲכָל לְפָקֵדוֹן לְאֶרֶץ לְשָׁבַע שָׁנֵי הָרָעֵב אֲשֶׁר תִּהְיֶינָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְלֹא תִפְרֹת הָאָרֶץ בְּרָעֵב”** (שם לו); בסוף חייו תרגם יוסף הצדיק את חוויית העבדות שלו במצרים ואת הצלחתו בשנות הרעב, המנוסחות בלשון **”פָּקֵד”**, להבטחת ה' לגאולת בני ישראל ממצרים: **”...וְאֵלֵהִים פָּקֵד יִפְקֹד אֶתְכֶם וְהֵעֲלָה אֶתְכֶם מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב”** (בראשית נ', כד-כה).

”וַיֹּא-לְהִים פֶּקֶד פֶּקֶד יִפְקֹד... פֶּקֶד יִפְקֹד אֶ-לֵהִים”⁵. בברכה שהוא מברך את נחלתם של בני יוסף בארץ ישראל בסוף חייו, מתקיימת בעיני משה הבטחת יוסף, שנתגלתה לו לראשונה בסנה, ולכן דווקא כאן משה נעזר בניסוח ”וַיִּצְוֹן שְׂכָנֵי סֵנָה”. הזכרת מעמד הסנה דווקא בברכת בני יוסף לפני מותו סוגרת אפוא למשה את מעגל חייו באופן משמעותי ומעמיק ביותר.

מעניין לעניין באותו עניין. מחר נסיים את קריאת התורה בפרשת השבוע. לכן נקרא החג ”שמחת תורה”, כפי שהרמ”א מסביר: ”וקורין יום טוב האחרון שמחת תורה”, לפי ששמחין ועושין בו סעודת משתה לגמרה של תורה”. הגר”א מצא מקור מעניין לחגוג את ”גמרה של תורה” במדרש שיר השירים (פ”א, ט), שבו נדרש הסיפור מתחילת מלכותו של שלמה המלך, אשר שאל בחלומו מאת ה’ לִב שִׁמְעֵ לְשֹׁפֵט אֶת עַם יִשְׂרָאֵל. ה’ אֵין הַבְּטִיחַ לְשִׁלְמָה לֵב חֶסֶם: ”הִנֵּה עֲשִׂיתִי כְדָבָרֶיךָ הִנֵּה נִתְּנִי לְךָ לֵב חֶסֶם וְנִבְוֹן אֲשֶׁר כְּמוֹךָ לֹא הָיָה לְפָנֶיךָ וְאַחֲרֶיךָ לֹא יִקּוּם כְּמוֹךָ” (מלכים א’ ג’, יב). בהמשך מסופר כך: ”וַיִּקְצֹץ שְׁלֹמֹה וְהָיָה חֵלֹם וַיָּבֹא יְרוּשָׁלַם וַיַּעֲמֵד לְפָנֶי אַרְוֹן בְּרִית אֲדָנָי וַיַּעַל עֲלוֹת וַיַּעֲשֶׂ שְׁלֹמִים וַיַּעֲשֶׂ מִשְׁתָּה לְכָל עַבְדָּיו” (טו). שלמה עמד לפני ארון ה’, הביא קרבנות ועשה משתה לכל עבדיו לאחר הבטחת ה’ אליו בחלום שיזכה לשפוט את ישראל ימים רבים. מכך דורש המדרש: ”מכאן שעושין סעודה לגמרה של תורה”. גם חז”ל קבעו שיש לחגוג את סיום לימוד המסכת בסעודה חגיגית, כפי שמסופר על האמורא אביי, שעשה יום טוב לתלמידי חכמים כשסיימו לימוד מסכת: ”ואמר אביי: תיתי לי, דכי חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכתיה – עבידנא יומא טבא לרבנן” (שבת קיח ע”ב-קיט ע”א).⁶

כשם שמשנה סוגר בסוף ימיו מעגל ומזכיר דווקא לשבת יוסף את הניסוח ”שְׂכָנֵי סֵנָה”, כך גם אנחנו מציינים בסוף קריאת התורה בחגיגות ובשמחה את ”גמרה של תורה” בשמחת תורה.

גם בפינה ”אוצר התפילות” אנו מסיימים היום לימוד עקבי מדי ערב שבת וחג במשך שנה שלמה, ורצוי לנו לעשות על כך משתה וחגיגה על גמרה של תורה. בעל ”שפת אמת” מציין, שעיקר השמחה בשמחת התורה היא על שמתחילים לקרוא את התורה שוב מספר בראשית, כי עצם העובדה שחוזרים לתחילת התורה מלמדת שיש לנו עניין אישי ושמחה בלימוד התורה גם בעתיד, וזאת הסיבה האמתית לשמוח על גמרה של תורה בשמחת התורה. ברצוני להודות לידידיה תנעמי ולכל הצוות של רדיו רשת מורשת, ולכם המאזינים, על השתתפותכם בפינה ”אוצר התפילות” במשך השנה כולה. בעת גמרה של תורה אני מקווה שההערות שהערנו בענייני תפילה בהקשר של פרשת השבוע והחגים יעזרו לכולנו להמשיך ללמוד תורה ולהתחזק בלימוד התפילה גם בעתיד.

⁵ יש לשים לב שבספר שמות נוספה בסוף הבטחת יוסף המילה ”אֶתְכֶם”, כי דברי יוסף בשעתו רלוונטיים לבני דור הגאולה ומחייבים אותם להעלות עמם את עצמותיו בצאתם ממצרים אל ארץ ישראל.

⁶ יש לשים לב ל”סתירה” מעניינת: אביי הקפיד לעשות מסיבה לתלמיד חכם על סיום מסכת, אך לא ראוי שהתלמיד החכם עצמו יתהלל בחכמתו בסיום המסכת וירגיל את עצמו למידת הענווה, כפי שנאמר במסכת בבא מציעא כג ב’: ”בהני תלת מילי עבידי רבנן דמשנו במלייהו: במסכת, ובפוריא, ובאושפיז”, וכפי שרש”י פירש שם: ”יש בידך מסכת פלוני סדורה בגירסא או לאו? ואף על גב שסדורה היא לו - יאמר לו לאו, ומדת ענוה היא” (ראו גם למעלה הערה שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת).